

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.116 : 316.42

Сірант М. М., доцент кафедри теорії та філософії
права ННІ права та психології
НУ «Львівська політехніка», к.ю.н., доцент

Взаємовплив процесів правової та економічної трансформації в умовах глобалізації: теоретико-правове дослідження

У статті розглядаються аспекти співвідношення права та економіки в умовах глобалізації. Визначаються міжнародні та внутрішньодержавні чинники трансформаційних процесів у вказаних сферах. Відзначається роль транснаціональних корпорацій в політико-правовому просторі національних держав в умовах глобалізації. Вказуються особливості української правової та економічної сфери на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: правова глобалізація, економіка, трансформація, правовий простір, національний суверенітет.

В статье рассматриваются аспекты соотношения права и экономики в условиях глобализации. Определяются международные и внутригосударственные факторы трансформационных процессов в указанных сферах. Отмечается роль транснациональных корпораций в политико-правовом пространстве национальных государств в условиях глобализации. Указываются особенности украинской правовой и экономической сферы на современном этапе развития общества.

Ключевые слова: правовая глобализация, экономика, трансформация, правовое пространство, национальный суверенитет.

The article discusses aspects of the relationship between law and economics in the context of globalization. International and national factors of transformation processes in these areas are defined. There is the role of transnational corporations in the political and legal environment of nation-states in the context of globalization. The features of Ukrainian legal and economic spheres in modern society are identified.

Key words: legal globalization, economy, transformation, legal space, national sovereignty.

Постановка проблеми. На сучасному історичному етапі розвитку глибинні трансформації, переплітаючись і тісно взаємодіючи, зачіпають весь громадський спектр світової спільноти. Вони здійснюють безпосередній вплив на суспільний устрій та правове середовище держави. Глобалізаційні чинники модифікують всі правові та державно-політичні явища в новітній якісний стан, який характеризується певними властивостями геополітичного середовища, що відрізняються від колишніх властивостей правових феноменів національної державобудови.

Процес демократичної трансформації українських суспільних відносин, що з певними ускладненнями триває протягом ось уже понад двадцятиліття від часу набуття незалежності нашою країною, конституційна переорієнтація держави на утвердження і забезпечення прав і свобод людини, на задоволення актуальних потреб суспільства загалом ставить перед соціумом необхідність осмислення нових знань про право не лише як про нормативний чинник організації суспільного життя, а й як про фіксатор

суспільного буття, результат розвитку суспільної культури, цивілізації в умовах посиленої співпраці держав та інших суб'єктів міжнародного права.

Стан дослідження. Юриспруденція як система юридичних наук відрізняється динамічною функцією розвитку та підлягає зміні у залежності від вимог соціальної реальності. Це пояснює той факт, що у сучасній юридичній науці відбуваються активні пошуки оптимальної системи побудови вітчизняної держави та права. Дослідженню трансформаційних змін в українському правовому просторі присвячені роботи М. І. Козюбри, С. І. Максимова, Ю. М. Оборотов, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун та ін. Однак залишається певна наукова прогалина дослідження теоретико-правових аспектів правової глобалізації економічного простору.

Метою цієї наукової статті є аналіз процесів трансформації правової та економічної сфери в умовах глобалізації та їх вплив на Україну.

Виклад основних положень. Зміни, що відбуваються в сучасній Україні, є складовою частиною глобального процесу, специфічним відображенням змін, які переживає в даний час світ в цілому. Тому перетворення українського суспільства, можуть і повинні розгладитися в світлі існуючих правових тенденцій. Як вказують науковці Львівської школи права у науці вирізняють п'ять тенденцій сучасного правового розвитку, які характеризують динаміку правової глобалізації, саме до них віднесено:

1. Групу сучасних правових тенденцій, що охоплює стійкі закономірності у масштабі світового співтовариства, що пов'язані загальною визначеними правовими цінностями.
2. Однорідні процеси і тенденції у рамках великих правових сімей з їх загальними світоглядними та юридичними джерелами.
3. Тенденції погодженого правового розвитку у рамках міждержавних об'єднань.
4. Регіональні тенденції правового співробітництва держав та зближення їх національних законодавств.
5. Локальні тенденції різноманітного правового розвитку пов'язані з диференціацією або утворенням нових держав [1, с.430].

Глобалізаційні фактори проявляються практично у всіх сферах людського існування, однак найбільший вплив мають в економічній галузі. Тому правові глобалізаційні тенденції найбільше зумовлені економічною глобалізацією. Мотивуємо вказане твердження наступним чином. Основні засади розвитку системи національного права та громадянського суспільства детерміновані в загальному контексті ринковою економікою. У широкому розумінні, саме глобалізація економічних процесів стала домінуючим фактором тих поступально-економічних зрушень, які в резюмують демократичність вибору України, лібералізацію та гуманізацію права. Саме економічні детермінанти вимагають зміни правового регулювання та здійснюють вплив не тільки на власні економічні закономірності, але й зумовлюють рівень розвитку всього суспільно-політичного простору. Вказане зумовлює актуалізацію дослідження впливу економічної глобалізації на сучасний правовий простір в межах теоретико-правової науки.

На глобальному рівні зовнішнє середовище для національної економіки утворюється з складного комплексу чинників, серед яких визначальне значення мають стрімкі процеси інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки від якої залежать стан і перспективи державотворчих процесів держави. В останні десятиліття все більш помітними і впливовими компонентами зовнішнього середовища стали багатонаціональні і транснаціональні корпорації, а також прискорення інтеграційних процесів. Важливе значення в цьому плані має поява на світовій економічній арені все більш зростаючого

числа нових індустріальних країн, що динамічно розвиваються. Реальність полягає в тому, що продуктивність, ефективність і результативність кожної окремо взятої національної економіки, та відповідно правової політики, виявляються в залежності від процесів, що відбуваються в світогосподарському середовищі, об'єктивних тенденцій в геоekonomіці і геополітиці, від екологічної ситуації, ступеня стабільності чи напруженості в міжнародних відносинах, ступеня розв'язання різного роду ризиків.

На макрорівні зв'язок права та економіки проявляється в тому, що характер та основні напрямки функціонування національної економіки істотний вплив нормо проектування, шляхом вимоги до створення нормативних актів, що встановлюють принципи і правила регулювання економіки на основі соціокультурних та політико-культурних характеристик та особливостей. Ефективне функціонування національної економіки передбачає певне соціальне середовище, що характеризується політичною стабільністю і наявністю прийнятних для всіх суб'єктів права «правил гри», які підтримуються силою і авторитетом держави, тобто забезпечується легальним державним примусом. Серед факторів зовнішнього середовища які прямо чи опосередковано впливають на стан економіки, можна назвати можливі істотні зміни у складі уряду або проведеної ним політики; якість державного управління і регулювання економіки; ставки оподаткування; доступність джерел енергії, наявність і вартість робочої сили; етнонаціональні, конфесійні та територіальні конфлікти; регіональні та галузеві особливості розвитку; ступінь забезпечення потреб в інвестиціях; масштаби споживчого попиту, глобалізаційні проблеми тощо.

Економічна глобалізація породжує низку світових проблем, які домінантно впливають на правову сферу: девальвування ціннісних характеристик держави через кризу феномену національного суверенітету; економічна нерівність держав та їх поділ на «держави-невдахи» (за висловом Ф. Фукуями) та «мегадержави»; неможливість подолання бідності, криза доктрини «сталого розвитку» тощо. Проте найбільші девальваційні правові парадигмальні відхилення проявляються у сфері «транснаціоналізації» економіки та права.

В сучасному світі йдеться про новітню інституційну економіку, в якій суб'єктами економічної діяльності та економічних відносин виступають фірми, корпорації, організації, а держава поступово зайняла другорядну роль. Інфраструктурну основу сучасної високорозвиненої економіки становлять корпорації, які наділені потужним фінансовим потенціалом. Для прикладу приведемо загальні показники. За даними Американського журналу «Forbs» за 2013 рік загальні статки тільки трьох найбагатших людей на планеті загалом становлять 137 млрд. дол. США [2]. Схвалені прогнози по бюджету всієї України за 2013 рік становили на рівні 495 млрд. грн. [3], що відповідно становили приблизно 60, 6 млрд. дол. США. Відповідно, достаток трьох власників мегакорпорацій в 2,2 рази перевищує річний бюджет України.

Природно, що мегакорпорації (у загальноприйнятому розумінні ТНК) мають потенціал встановлювати суттєвий вплив на державу та лобювати власні інтереси у сфері правового регулювання не тільки країн-походження, але й закордонних країн. Вказане дало можливість науковій спільноті зробити висновок про формування транснаціонального капіталістичного класу, котрий стає провідним агентом глобальних державно-правових змін і намагається контролювати владу у всьому світі. Вони визначають її як «соціальну всезагальну категорію», що включає виконавчий апарату ТНК та їх місцевих представників, глобалізовану бюрократію, що наближена до ТНК, політиків котрі лобюють їх інтереси та їх мас-медіа. За таких умов сучасний транснаціональний капітал намагається контролювати державну владу через вплив

глобалізаційних чинників у кожній сфері людського існування.

Глобалізація правового простору онтологічно породжує девальвування національного чинника у праві, оскільки «визначальна модель (парадигма) економічного розвитку з цілою сукупністю соціальних і політичних наслідків, так і механізм її реалізації перебувають поза правовим полем національної держави та не контролюються інститутами громадянського суспільства. Національні демократичні структури все менш спроможні впливати і нести відповідальність за реальний зміст тих економічних рішень, що визначають долю країни. Правляча національна політична еліта не має значного впливу на прийняття рішень, а також на їхню реалізацію [4, с. 108].

Зазначимо, що вказаний процес породжує небезпеку не тільки для держави та права, але й для окремого громадянина. Загрозою для суспільства є концентрація економічної влади в руках наднаціональних суб'єктів. Вона полягає насамперед у тому, що економічно сильні корпорації нав'язують свою волю слабким національним урядам, через них формують власну політику, породжуючи неконтрольовані, недемократичні режими. Економічний вплив «переростає» у політичну владу. За таких обставин державна влада може бути використана не тільки і не стільки в інтересах домінуючої частини суспільства, а для захисту кланових та індивідуальних інтересів. Відповідно держава перестає бути виразником волі та інтересів всього суспільства, втрачає демократичні цінності, трансформується у скриту чи навіть відкриту тоталітарну константу.

Україна знаходиться в особливих геополітичних умовах, тому вищезазначене характерне для нашої держави можливо навіть особливим чином. Проте при розгляді особливостей впливу економічних факторів на систему національного права треба, на нашу думку, враховувати додатковий чинник — особливість вітчизняної держави є те, що глобалізаційні процеси не являються домінантними у функціонуванні національної економіки та права. Передусім необхідно зазначити, що роль і ступінь впливу великого промислово-фінансового капіталу на політичні та економічні процеси в різних країнах багато в чому визначалися тими умовами, в яких він формувався. Це пов'язано з тим, що перехідний період (початок у 1989 році) країн Центрально-Східної Європи суттєво відрізнявся від перехідного періоду країн Східної Європи.

Для прикладу, країни Східної Європи не мали досвіду формування системи державних інституцій, необхідних для реалізації ринкових трансформацій. До того ж, тут давалася взнаки системна криза народного господарства СРСР, структурна деформованість економіки, технологічна криза тощо. Крім того, населенню цього регіону здебільш притаманна антиринкова (колективістська) ментальність, брак навичок і традицій ринкових відносин [5, с. 10].

Історичні командно-адміністративні артефакти у вказаних сферах є настільки вагомими, що навіть на сьогодні здійснюють ґрунтовний вплив на всю національну політичну систему. Звичайно, що декларативним напрямом вибору розвитку держави наш вибір схиляється до європейських стандартів дотримання прав людини, розподілу влади, демократизації основних інститутів влади, домінування гуманітарних цінностей як загальнолюдських і загальноцивілізаційних, завдяки яким зміниться правове регулювання економікою та іншими сферами суспільного життя. Однак, у прагматичній сфері проявляється дуалістична конкуренція між декларованими та реалізованими правовими нормами. «Зникнення відразу радянського народу, розпад його на народи і народності, на релігійні, політичні, економічні та інші великі та малі типи з неминучістю призвели до наростання процесів ціннісної кризи. Дуже короткий історичний період зазнали глибокої «корозії» базові цінності, зразки

та стандарти суспільної свідомості, ідеали і норми, поведінка людей, політичні і моральні орієнтири, які довгий час були єдиноприйнятними» [6, с.45].

Зміна онтологічних державно-правових цінностей не може відбуватися шляхом безпелеяційного імплементації без врахування аксіологічного потенціалу ментально-державницької парадигми. У сфері взаємодії економіки і права вказане позиціонується наступним чином: розробка систем показників і індикаторів для глобальних моделей, критерії їх відбору повинні в першу чергу визначитись особливостями суспільного ладу, соціальною структурою суспільства, його культурно-правовими ідеалами та настановами на майбутнє. Ця формула повинна визначати правову політику держави та пошуки форм міжнародної співпраці, адже зрозуміло, що модель майбутнього світу чітко визначить місце кожної країни в світовому економічному механізмі і єдиному економічному просторі.

Найбільш складним питанням для сучасної України є пошук принципів та механізмів налагодження взаємозв'язків із глобальним світом, що тим самим дозволить чітко визначити її місце та роль у загальносвітовому просторі. Саме тому Україна так наступально декларує свій максималізм у прагненні якнайшвидше інтегруватись у глобальний простір, інакше вона може лишитись пасивним об'єктом для реалізації глобальної політики не лише розвинених країн світу, але і тих, які їх наздоганяють. Система державного управління України має бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, але й володіти потужним-інструментарієм впливу на них, а також використання їх на користь реалізації власних національних інтересів. Це, у свою чергу, дасть змогу Україні виробити нову геополітичну стратегію, яка сприятиме її ефективному економічному, політичному та духовному розвитку. Основною проблемою для України сьогодні є запропонувати такий геостратегічний проект її розвитку, який би дозволив їй зайняти достойне місце у світових глобальних процесах і репозиціонувати її геополітичний статус, аби він змінив ставлення до України в цілому з боку світової спільноти [7, с.9] та подолав негативний спадок, що отримали економіка, держава та право України.

Висновки. Прискорення процесів глобалізації на початку XXI століття є безсумнівним фактом сучасного світового розвитку. Процеси глобалізації світу не можуть не впливати на державно-правову сферу життя суспільства. Державно-правові засоби економічної глобалізації безпосередньо обслуговуються і забезпечуються. В умовах гострої боротьби економічних, фінансових, політичних інтересів різних держав, транснаціональних корпорацій, окремих регіонів світу особлива роль відводиться праву. Тенденція до зростання значення права в житті суспільства і всього людства, в забезпеченні його стабільності і функціонування є найважливішою в ряду основних напрямків глобалізації світу, але на практиці такою не стала. Право зводиться до інструменту глобалізму і одночасно виконує роль засобу управління глобальними процесами.

Проблеми сучасного українського права в сфері глобалізації зумовлені тріадою нероздільних факторів: по-перше, глобальні економічні процеси трансформуючи правовий простір, встановлюють новітні економічні та державно-правові ціннісні детермінанти; по-друге, поява нових суб'єктів глобалізаційного економічного впливу змінюють сталі державно-владні явища, серед них такі як національний суверенітет, внутрішньодержавна економіка, національне правотворення і навіть міжнародне право; по-третє, невизначеною характеристикою політичної, правової та державної політики, яка остаточно не пододала онтологічні наслідки командно-адміністративної системи минулих часів та на сьогодні не сформувала чітких орієнтирів та напрямів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тиндик Н.П. Взаємодія і взаємовплив правових систем в сучасних глобалізаційних умовах / Н.П. Тиндик, І.Ю. Хомишин // Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти: матеріали II Всеукраїнського круглого столу / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 427-432.
2. Найбагатша людина світу – 2013: рейтинг Forbes [назва з екрану] // Електронний ресурс : [Режим доступу] – http://ipress.ua/mainmedia/naybagatshi_lyudy_planety__2013_reytyng_forbes_16565.html.
3. Про схвалення Прогнозу Державного бюджету України на 2013 і 2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 № 318 // Електронний ресурс : [Режим доступу] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/318-2012-%D0%BF>.
4. Арутюнов В.Х. Філософія глобальних проблем сучасності: [навч. посіб.] / В.Х. Арутюнов, В.М. Свінцицький – К.: КНЕУ, 2008. – 176 с.
5. Гальчинський А.С. Обраним шляхом. / А.С. Гальчинський – К.: Либідь, 1999.- 220 с.
6. Барліт О. Аксіологічні аспекти громадянського виховання / О. Барліт // Етнічність і влада: міжнародні конфлікти, тероризм і нові загрози глобальній безпеці. Матеріали X міжнародного семінару 12 – 15 травня 2011 р., м. Ялта / За ред. Т. О. Сенюшкої. – Севастополь : Вебер, 2012. – С.45-49.
7. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): [монографія] / Р.В. Войтович; [за заг. ред. В.М. Князева]. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.

УДК 340.11

Яремчук С. В., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Деякі підходи до формування юридичної відповідальності держави перед особою

У статті висвітлено питання щодо сучасних підходів до формування інституту відповідальності держави перед особою. Автором зроблена спроба проаналізувати відносини «особа – держава» у сфері реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Ключові слова: права, свободи, особа, громадянин, гарантії, юридична відповідальність, інститут відповідальності.

В статье освещены вопросы относительно современных подходов к формированию института ответственности государства перед личностью. Автором сделана попытка анализа отношений «личность – государство» в сфере реализации прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: права, свободы, личность, гражданин, гарантии, юридическая ответственность, институт ответственности.

The article deals with the modern approaches to the formation of the institution of responsibility of the state to a person. The author made an attempt to analyze the relationship “person - state” in the field of implementation of the rights and freedoms of man and citizen.

Key words: rights, freedoms, person, citizen, guarantees, legal liability, institution of responsibility.

Постановка проблеми. Проблема відповідальності держави перед особою є однією з найменш розроблених в українській юридичній науці. Це пояснюється тим, що за радянських часів поняття відповідальності держави перед людиною видавалось